DOMSTOLENS DOM (Sjette Afdeling)
4. maj 1995 *

I sag C-7/94,

angående en anmodning, som Bundesverwaltungsgericht i medfør af EØF-traktatens artikel 177 har indgivet til Domstolen for i den for nævnte ret verserende sag,

Landesamt für Ausbildungsförderung Nordrhein-Westfalen

mod

Lubor Gaal,

det offentliges repræsentant:

Oberbundesanwalt beim Bundesverwaltungsgericht,

intervenient,

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af artikel 12 i Rådets forordning (EØF) nr. 1612/68 af 15. oktober 1968 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet (EFT 1968 II, s. 467),

har

* Processprog: tysk.

DOMSTOLEN (Sjette Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, F.A. Schockweiler, og dommerne P.J.G. Kapteyn (refererende dommer), G.F. Mancini, C.N. Kakouris og G. Hirsch,

generaladvokat: G. Tesauro
justitssekretær: ekspeditionssekretær H.A. Rühl,

efter at der er indgivet skriftlige indlæg af:

— den tyske regering ved Ministerialrat Ernst Röder, Forbundsøkonomiministeriet, som befuldmægtiget

— Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved Christopher Docksey, Kommissionens Juridiske Tjeneste, og Horstpeter Kreppel, der er udstationeret som national ekspert ved Kommissionens Juridiske Tjeneste som led i turnusordningen for embedsmænd fra medlemsstaterne, som befuldmægtigede,

på grundlag af retsmøderapporten,

efter at der i retsmødet den 8. december 1994 er afgivet mundtlige indlæg af Lubor Gaal ved advokat Rüdiger Diez, Tübingen, den tyske regering ved Ernst Röder, og Kommissionen ved Horstpeter Kreppel,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 9. februar 1995,

afsagt følgende

Dom

1 Ved kendelse af 20. oktober 1993, indgået til Domstolen den 11. januar 1994, har Bundesverwaltungsgericht i medfør af EØF-traktatens artikel 177 forelagt et præjudicielt spørgsmål vedrørende fortolkningen af artikel 12 i Rådets forordning (EØF) nr. 1612/68 af 15. oktober 1968 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet (EFT 1968 II, s. 467, herefter benævnt »forordningen«).

2 Dette spørgsmål er blevet rejst i forbindelse med en revisionsankesag, hvor parterne er Landesamt für Ausbildungsförderung Nordrhein-Westfalen (uddannelsesstøtteforvaltningen i Nordrhein-Westfalen, herefter benævnt »Landesamt«) og Lubor Gaal, og hvorunder det offentlige er repræsenteret ved Oberbundesanwalt beim Bundesverwaltungsgericht som intervenient.

3 Lubor Gaal, der er født i 1967 og er belgisk statsborger, har siden 1969 været bosiddende i Tyskland. Han oppebærer en ydelse for børn, der har mistet en af forældrene, idet hans fader er død, og han forsørges ikke af sin moder. Efter i 1986 at have taget studentereksamen i Tyskland påbegyndte Gaal et biologistudium dér. Med henblik på i 1989/1990 at fortsætte sin universitetsuddannelse i Det Forenede Kongerige ansøgte han om uddannelsesstøtte.

4 Landesamt afslog denne ansøgning ved afgørelse af 30. juni 1989 med den begrundelse, at sagsøgeren var fyldt 21 år og ikke blev forsørget af sine forældre.

5 Bundesausbildungsförderungsgesetz (tysk forbundslov om uddannelsesstøtte, herefter benævnt »BAföG«) bestemmer i § 5, stk. 2, at der kan ydes uddannelsesstøtte til studerende, som er bosiddende på tysk område, med henblik på at følge en uddannelse på en institution beliggende i udlandet. Efter samme lovs § 8, stk. 1, ydes denne støtte bl.a. til »studerende, der i medfør af lov om opholdsret for statsborgere fra EØF er omfattet af retten til fri bevægelighed i deres egenskab af børn, eller som har opholdsret i deres egenskab af børn«.

6 Reglerne vedrørende opholdsret for EF-statsborgere findes i Aufenthaltsgesetz/EWG (herefter benævnt »opholdsretsloven«), der i § 1, stk. 2, definerer familiemedlemmer således:

»1) ægtefællen samt slægtninge i nedstigende linje, som ikke er fyldt 21 år;

2) slægtninge i op- eller nedstigende linje af de i stk. 1 omhandlede personer eller af en sådan persons ægtefælle, som forsørges af disse personer eller af ægtefællen«.

7 Landesamt's afslag blev annulleret ved Verwaltungsgericht's dom af 18. februar 1991, som blev stadfæstet af Verwaltungsgerichtshof den 8. november 1991. Sidstnævnte instans fandt, at Gaal ikke havde ret til støtte i medfør af § 5, stk. 2, og § 8, stk. 1, i BAföG sammenholdt med § 1 i opholdsretsloven, men fastslog, at han havde ret til denne på grundlag af § 5, stk. 2, i BAföG, sammenholdt med artikel 12 i forordningen.

8 Under revisionsankesagen for Bundesverwaltungsgericht er parterne ifølge forelæggelseskendelsen alene uenige om, hvorvidt det personelle anvendelsesområde for artikel 12 — henset til den sammenhæng, bestemmelsen indgår i, og formålet med den — er begrænset til at omfatte personer, der er under en vis alder eller forsørges.

9 Den forelæggende ret fastslog, at dette spørgsmål forudsætter en fortolkning af fællesskabsretten, og den har derfor forelagt Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»Er begrebet børn i artikel 12 i forordning (EØF) nr. 1612/68 af 15. oktober 1968 (EFT 1968 II, s. 467) begrænset ved de samme betingelser vedrørende alder eller forsørgelse, som stilles i forbindelse med rettighederne i henhold til forordningens artikel 10, stk. 1, og artikel 11?«

Indsigelsen vedrørende et processuelt spørgsmål

10 Før dette spørgsmål behandles, skal der tages stilling til en indsigelse vedrørende et processuelt spørgsmål, som blev fremsat af den tyske regering i forbindelse med retsmødet.

11 Den tyske regerings befuldmægtigede har bestridt, at sammensætningen af Sjette Afdeling er i overensstemmelse med reglerne, med den begrundelse, at EF-traktatens artikel 165, stk. 2, andet punktum, hjemler afdelinger bestående af fem dommere, hvorimod det fremgår af afgørelse 94/C 304/93 fra Domstolen af 10. oktober 1994 (EFT C 304, s. 1), at Sjette Afdeling består af seks dommere, en sammensætning der er uden hjemmel i traktaten.

12 Denne indsigelse kan ikke tiltrædes.

13 Den bestemmelse, som den tyske regering påberåber sig, og som fandtes i traktaten på et tidspunkt, hvor Domstolen bestod af tretten dommere, har til formål gøre det muligt for Domstolen at »afgøre visse arter af sager« ikke i plenum, hvilket kræver et quorum på syv dommere (artikel 15 i EØF-statutten for Domstolen), men i afdelinger bestående af tre eller fem dommere. Som det fremgår af formuleringen af artikel 165, stk. 2, andet punktum, kan der i henhold til denne bestemmelse oprettes afdelinger med henblik på at afgøre en række sager med tre eller fem dommere. Derimod er denne bestemmelse ikke til hinder for, at det af hensyn til Domstolens tilrettelæggelse af sin judicielle virksomhed bestemmes, at de tre eller fem dommere, der skal træffe afgørelse i en bestemt sag, skal indgå i en afdeling bestående af et større antal dommere.

14 Den tyske regering har endvidere anført, at den omstændighed, at Sjette Afdeling med henblik på at afgøre denne sag er sammensat af fem dommere, ikke ændrer ved det forhold, at sammensætningen ikke er i overensstemmelse med reglerne, mens den ikke er bekendt med de kriterier, som har ligget til grund for sammensætningen af afdelingen.

15 Det er tilstrækkeligt at konstatere, at den tyske regering ikke har anfægtet den konkrete sammensætning af Afdelingen i den aktuelle sag. Afdelingen har herudover ikke kunnet fastslå, på hvilken måde sammensætningen i den foreliggende sag skulle kunne berøre parternes rettigheder.

Det præjudicielle spørgsmål

16 Med det præjudicielle spørgsmål ønsker den nationale retsinstans oplyst, hvorvidt begrebet børn i forordningens artikel 12 — ligesom i henhold til forordningens artikel 10, stk. 1, og artikel 11 — kun omfatter børn, der er under 21 år, eller som er under forsørgelse.

17 For så vidt angår en arbejdstager, der er statsborger i en medlemsstat og er beskæftiget på en anden medlemsstats område, bestemmer forordningens artikel 10, stk. 1, at hans ægtefælle og deres efterkommere i lige linje, der er under 21 år eller forsørges af ham, har ret til at tage bopæl hos ham. I medfør af forordningens artikel 11 har samme personkreds ret til at udøve enhver lønnet beskæftigelse på hele denne anden medlemsstats område.

18 Forordningens artikel 12, stk. 1, som er omtvistet i hovedsagen, bestemmer: »Såfremt en statsborger i en medlemsstat er eller har været beskæftiget på en anden medlemsstats område, har hans børn, hvis de er bosat på denne medlemsstats område, adgang til almindelig undervisning, lærlingeuddannelse og faglig uddannelse på samme vilkår som statsborgere i denne stat.«

19 Det bemærkes indledningsvis, at det fremgår af Domstolens praksis, at ovennævnte artikel 12 ikke alene omfatter de egentlige adgangsbetingelser, men også generelle foranstaltninger, der skal lette deltagelsen i undervisningen. Domstolen har bl.a. fastslået, at status som barn af en EF-arbejdstager navnlig medfører, at det i henhold til fællesskabsretten anerkendes, at sådanne børn skal have adgang til statslig studiestøtte med henblik på deres integration i værtslandets sociale liv. Dette indebærer ifølge Domstolens praksis, at børn af EF-arbejdstagere har krav på støtte, der skal dække udgifterne til undervisning

og underhold, på samme betingelser som dem, på hvilke samme fordele indrømmes indlændinge (Domstolens dom af 13.11.1990, sag C-308/89, Di Leo, Sml. I, s. 4185, præmis 9).

20 Det præjudicielle spørgsmål vedrører spørgsmålet, om retten til ligebehandling i henhold til forordningens artikel 12 også kan påberåbes af en vandrende arbejdstagers barn, der er fyldt 21 år, og som ikke længere forsørges af arbejdstageren.

21 Den tyske regering har gjort gældende, at den nære forbindelse mellem på den ene side forordningens artikel 10 og 11 og på den anden side artikel 12 indebærer, at sidstnævnte bestemmelse alene tillægger børn, der opfylder betingelserne i artikel 10 og 11, denne ret.

22 Dette argument kan ikke tiltrædes.

23 For det første indeholder artikel 12 ingen henvisning til forordningens artikel 10 og 11.

24 Dernæst fremgår det af Domstolens praksis (jf. dom af 15.3.1989, forenede sager 389/87 og 390/87, Echternach og Moritz, Sml. s. 723, præmis 29 og 30), at det i forordningens artikel 12 fastlagte princip om ligebehandling omfatter alle former for undervisning, hvad enten der er tale om faglig uddannelse eller almindelig undervisning, og dermed også universitetsundervisning. Det følger af dette princip, at et barn af en vandrende arbejdstager skal have adgang til at fuldføre sine studier.

25 Det følger af det anførte, at forordningens artikel 12 omfatter den økonomiske støtte, som kan ydes til studerende, der allerede er kommet langt i deres studier, selv om de er fyldt 21 år og ikke længere bliver forsørget af deres forældre. At underkaste artikel 12 en aldersbegrænsning eller forsørgelsesbetingelse ville således ikke alene stride mod denne bestemmelses ordlyd, men også mod bestemmelsens ånd.

26 Ifølge den tyske regering vil denne løsning have den paradoksale konsekvens, at børn, der ikke har en afledt ret til at tage bopæl, alligevel kan have ret til uddannelsesstøtte på grundlag af artikel 12.

27 I overensstemmelse med, hvad Domstolen allerede har fastslået (dom af 21.6.1988, sag 197/86, Brown, Sml. s. 3205, præmis 30), er det i den henseende tilstrækkeligt at bemærke, at forordningens artikel 12 skal fortolkes således, at den kun hjemler ret for en person, der har boet med en eller begge forældre i en medlemsstat, og i hvert fald én af forældrene i denne periode var bosat dér som arbejdstager.

28 Den tyske regering har i retsmødet endvidere gjort gældende, at ifølge ovennævnte dom i Echternach og Moritz-sagen skal artikel 12 og artikel 7, stk. 2, gøres til genstand for en ensartet fortolkning. Eftersom de sociale fordele efter sidstnævnte bestemmelse ifølge retspraksis kun ydes under forudsætning af, at modtagerne, såfremt de er medlemmer af en vandrende arbejdstagers familie, forsørges af denne, må en tilsvarende betingelse også gælde i tilfælde, hvor artikel 12 finder anvendelse.

29 Dette argument kan i endnu mindre grad lægges til grund.

30 Som det fremgår af præmis 34 og 35 i ovennævnte dom i Echternach og Moritz-sagen og af præmis 14 og 15 i ovennævnte Di Leo-dom, havde henvisningen til forordningens artikel 7, stk. 2, som fortolkningsbidrag vedrørende

artikel 12 ikke til formål at opstille supplerende betingelser i forhold til dem, som er fastsat i artikel 12. Formålet var derimod at understrege, at de fordele, som ved artikel 7, stk. 2, sikres vandrende arbejdstagere selv, ikke kan nægtes børn af sådanne arbejdstagere, når børnene påberåber sig den i forordningens artikel 12 fastslåede ret.

31 Det præjudicielle spørgsmål skal herefter besvares med, at begrebet børn i forordningens artikel 12 ikke er begrænset ved de samme betingelser vedrørende alder og forsørgelse, som stilles i forbindelse med rettighederne i henhold til forordningens artikel 10, stk. 1 og artikel 11.

Sagens omkostninger

32 De udgifter, der er afholdt af den tyske regering og Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, som har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke erstattes. Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN (Sjette Afdeling)

vedrørende det spørgsmål, der er forelagt af Bundesverwaltungsgericht ved kendelse af 20. oktober 1993, for ret:

Begrebet børn i artikel 12 i Rådets forordning (EØF) nr. 1612/68 af 15. oktober 1968 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet

er ikke begrænset ved de samme betingelser vedrørende alder eller forsørgelse, som stilles i forbindelse med rettighederne i henhold til forordningens artikel 10, stk. 1 og artikel 11.

Schockweiler Kapteyn Mancini

Kakouris Hirsch

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 4. maj 1995.

R. Grass F.A. Schockweiler

Justitssekretær Formand for Sjette Afdeling